

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора економічних наук, професора
Головкової Людмили Степанівни
на дисертаційну роботу Сороківської Олени Анатоліївни:
«Інноваційні напрями підвищення економічної безпеки підприємств
малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій», поданої на здобуття
наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

1. Актуальність обраної теми

Сучасний етап розвитку економічних систем різного рівня характеризується інтенсивними процесами структурних перетворень, змінами орієнтирів функціонування, націленістю на подолання кризових явищ та конфліктних ситуацій, посилення конкурентоспроможності підприємств. За таких обставин, узагальнення та розвиток науково-теоретичних засад удосконалення концептуальних положень формування достатнього рівня економічної безпеки підприємств, та на цій основі підвищення ефективності діяльності підприємств малого бізнесу, є однією з необхідних умов забезпечення їх стабільного розвитку, стійких позицій на внутрішньому та зовнішніх ринках. Сьогодні високий рівень ефективності управління економічною безпекою малих підприємств досягається не лише за рахунок раціонального використання ресурсного забезпечення, але, в значній мірі, завдяки активізуванню інноваційної складової економічного розвитку.

У цьому контексті визначення інноваційних напрямів управління економічною безпекою підприємств малого бізнесу шляхом оцінювання та регулювання впливу конфліктних ситуацій на їх діяльність є важливою проблемою, яка потребує вирішення.

Слід зазначити, що підходи, які нині застосовують для вирішення зазначеної проблеми позбавлені комплексності, ґрунтуються на статичних моделях та категоріях. Це призводить до недостатньої обґрунтованості рішень з управління економічною безпекою підприємств малого бізнесу, нестачі ресурсів, необхідних для їх інноваційного розвитку, втрати малими підприємствами конкурентних переваг.

Таким чином, дисертаційне дослідження Сороківської О.А.: «Інноваційні напрями підвищення економічної безпеки підприємств малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій», що спрямоване на узагальнення та розвиток теоретико-методологічних засад, розроблення й обґрунтування практичних рекомендацій щодо формування достатнього рівня економічної безпеки малих підприємницьких структур в умовах конфліктних ситуацій є актуальним та своєчасним.

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ	
Вхідний №	1/28-1713
«23»	09 20 16 р.
Підпис	

2. Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, темами та планами досліджень

Дисертаційна робота є складовою науково-дослідних робіт Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, зокрема: «Інноваційні підходи в управлінні економікою підприємств в сучасних умовах» (№ ДР 0111U002591, 2011-2015 рр.), де автором розроблено науково-методичні рекомендації щодо соціально-економічного оцінювання та планування інноваційного розвитку малих підприємств, та «Дослідження ефективності територіальних і глобальних інституційних перетворень та їх впливу на економічний розвиток регіону» (№ ДР 0102U002301, 2002-2004 рр.), де автором розроблено концепцію комплексних регіональних досліджень економічної безпеки.

3. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення з дисертацією, авторефератом, науковими працями у фахових виданнях та іншими публікаціями Сороківської О.А., дає підставу зробити висновок про те, що отримані результати є обґрунтованими і достовірними.

Цілісність методологічного підходу забезпечується кваліфікованим використанням методів історичного та контент-аналізу, системного підходу, теорії систем та системного аналізу, методу порівняння, факторного та логічного аналізу, інструментарію економіко-математичного моделювання, а також використанням достовірної фактологічної бази для дослідження рівня економічної безпеки господарських систем, механізмів господарювання у цих системах, внутрішнього господарського механізму малих підприємств України загалом, а також Тернопільської, Львівської, Рівненської, Волинської, Київської, Чернівецької, Миколаївської областей зокрема; коректним застосуванням методів експертного оцінювання і штучних нейронних мереж – для обґрунтування елементів методології комплексного оцінювання системи економічної безпеки малих підприємств; узагальнення – для обґрунтування стратегій розвитку системи економічної безпеки малого підприємства в умовах конфліктних ситуацій; та абстрактно-логічного методу – для теоретичних узагальнень і висновків за результатами дослідження.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій автора підтверджена також результатами їх апробації на 19 науково-практичних конференціях різного рівня, впровадженням рекомендацій щодо оцінювання ефективності та удосконалення системи економічної безпеки низки малих підприємств Тернопільської, Рівненської, Волинської, Київської, Чернівецької, Миколаївської областей (ТОВ «Вітекс», м. Миколаїв, ПМП «РОСТ», м. Тернопіль, ПП «Ветком», м.Луцьк, СМП «Тайп», м. Тернопіль, СМП «WERNER», м. Київ, СМП «К ВОТА», м. Тернопіль, ТОВ «Рівнебудтандем», м. Рівне, ПП «І.В. Ексім», Чернівецька область, ПП «Вуличне радіо», м. Тернопіль). Пропозиції щодо оптимізування процесів європейської інтеграції у сфері малого бізнесу, формування практичних рекомендацій стосовно виходу

малих підприємств України на європейські ринки, розроблення концепції створення інноваційного кластера за участю вітчизняних та зарубіжних партнерів у сфері діяльності малого бізнесу було застосовано у діяльності Тернопільської та Волинської торгово-промислових палат. Удосконалені методологічні положення щодо активізування інноваційної складової розвитку малих підприємств та формування альтернативної економічної стратегії виживання у складних економічних умовах, а також з метою виокремлення найбільш важливих аспектів захисту виробничо-господарської діяльності підприємств малого бізнесу та розроблення ефективних методів локалізації зовнішніх і внутрішніх загроз було апробовано Радою підприємців Тернопільської області. Розроблені у роботі положення щодо оптимізування процесів державного регулювання у сфері малого бізнесу та залучення малих підприємств і наукових установ до розвитку сектору малого бізнесу регіону було реалізовано на рівні регіональних органів влади – Департаментом економічного розвитку, інвестиційної діяльності та міжнародного співробітництва Тернопільської обласної державної адміністрації. Проведене в дисертаційному дослідженні визначення основних тенденцій у сфері незаконного захоплення малих підприємств та розроблення превентивних заходів на рівні фіскальних органів з метою попередження незаконного захоплення майна і захисту власності суб'єктів малого бізнесу було використано у діяльності Головного управління Державної фіскальної служби у Тернопільській області.

Результати дослідження використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя і Тернопільського інституту соціальних та інформаційних технологій.

Автором у процесі викладення змісту дослідження в логічній послідовності ретельно обґрунтовано сформовані наукові положення і теоретико-методологічні концепції, отримано важливі результати та розроблено достатньо актуальні практичні рекомендації.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні основи організації системи економічної безпеки малих підприємницьких структур»** (стор. 20-103) автором проаналізовано наукові погляди щодо економічної сутності малого підприємництва та його ролі у забезпеченні національної економічної безпеки; виявлені специфічні моменти при формуванні теорії економічної безпеки малого підприємства, досліджено методологічний інструментарій системи економічної безпеки малого підприємства.

Результати проведених наукових пошуків дали автору можливість сформулювати низку узагальнюючих теоретичних положень, які характеризують зміст економічної безпеки, як багатоаспектної економічної категорії, розкривають порядок формування системи економічної безпеки на вітчизняних малих підприємствах. У процесі дослідження автором було визначено, що підвищена увага суспільства до проблем економічної безпеки обумовлена, в першу чергу, посиленням загроз і ризиків у суспільно-політичному й економічному житті, що носять глобальний характер. Тому сьогодні постає нагальне завдання формування теорії економічної безпеки малого підприємства, що дозволила б здійснити наукове обґрунтування її

змісту, завдань, які повинні вирішувати фахівці з економічної безпеки та визначати методологію підвищення ефективності системи економічної безпеки.

У другому розділі **«Характеристика стану розвитку та активізації діяльності малих підприємств України»** (стор. 108-177) здобувачем проведено дослідження основних засад та принципів організації взаємодії малих підприємств переробної галузі із корпоративним сектором регіону, досліджено особливості співпраці підприємств малого бізнесу України та європейських країн (на прикладі Польщі), здійснено кластерний аналіз перспектив розвитку підприємств малого бізнесу та активізації їх інноваційної діяльності.

Проведене у роботі дослідження причин зростання підприємницької активності у сфері малого бізнесу дозволило виділити ряд факторів, що сприятливо позначилися на її розвитку, до яких насамперед автором віднесено прискорення темпів науково-технічного прогресу, швидкий темп змін у зовнішньому середовищі і загострення конкуренції. Результати проведених досліджень також засвідчили, що найбільшою є частка малих підприємств у переробній галузі промисловості України. Тому у роботі було проведено комплексне дослідження економічних показників розвитку переробної галузі з метою виявлення основних тенденцій, факторів впливу, можливостей та загроз їх розвитку в умовах конфліктних ситуацій. Результати дослідження дозволили зробити висновок, що промисловий розвиток є фундаментом для становлення інших секторів економіки країни. При цьому ключовими складовими промисловості, що визначатимуть конкурентоспроможність всієї економічної системи країни, стають високотехнологічні виробництва, галузі, які значною мірою визначатимуть розвиток наукоємних та інформаційно-містких видів діяльності, закладають підвалини для формування економіки знань, сприяють зростанню частки високооплачуваної, висококваліфікованої праці. Темпи розвитку промислового сектора значною мірою детермінують якість та спрямованість економічного зростання країни.

На доповнення до проведених досліджень особливостей фінансування діяльності підприємств малого бізнесу автором було здійснено аналітичне оцінювання стану та перспектив розвитку системи кредитування підприємств малого бізнесу в Україні та Польщі, а також розроблено практичні рекомендації щодо вирішення проблем банківського кредитування малого бізнесу в нашій країні. Доведено, що співпраця у секторі малого бізнесу України та Польщі дозволить підприємницьким структурам обох країн здійснювати ефективний розвиток шляхом набуття нового досвіду, поширення наукових досягнень та технологічних "ноу-хау", підвищення кваліфікації кадрових ресурсів. Проведений аналіз статистичних даних щодо обсягів торгівельних операцій та інвестиційних вкладень обох країн засвідчив значний потенціал економічної співпраці.

У третьому розділі **«Оцінювання та регулювання впливу конфліктних ситуацій на діяльність підприємств малого бізнесу»** (стор. 181-253) досліджено сутність, місце та чинники виникнення внутрішніх і зовнішніх конфліктів у господарській діяльності підприємств малого бізнесу, проведено аналіз рейдерства з позицій конфліктної ситуації на підприємствах малого

бізнесу, здійснено оцінювання рівня економічної безпеки малих підприємств України в умовах інформаційних конфліктів.

На основі результатів дослідження статистичних даних діяльності вітчизняних малих підприємств, здобувачем удосконалено науково-методичний підхід до визначення основних чинників виникнення конфліктів у діяльності малих підприємств, зокрема уточнено структуру конфліктів малого підприємства за масштабом, досліджено типологію конфліктів та основні причини їх виникнення, виокремлено конструктивні функції та деструктивні наслідки внутрішньо організаційних конфліктних ситуацій, а також розроблено практичні рекомендації щодо прогнозування та попередження конфліктних ситуацій на підприємствах малого бізнесу.

Доведено, що несприятливі зміни зовнішнього середовища, нестабільна політична ситуація та наявність військових дій на території України значно збільшують загрозу рейдерського захоплення успішних малих підприємств у різних регіонах. Тому дисертантом удосконалено процес моніторингу інформаційних ресурсів стосовно проявів явища рейдерства у діяльності малих підприємств України. На основі отриманих результатів було проведено PEST-аналіз та визначено рівень ризикованості діяльності малих підприємств у різних галузях промисловості. Практичні рекомендації, розроблені на основі індикаторів моніторингових досліджень, мають на меті допомогти малим підприємствам попередити та уникнути загрози рейдерської атаки з боку агресивних конкурентів.

Четвертий розділ **«Інноваційний розвиток підприємств малого бізнесу як інструмент підвищення рівня економічної безпеки»** (стор. 257-336) присвячено економічному оцінюванню можливостей розвитку інноваційного потенціалу підприємств малого бізнесу та його впливу на підвищення рівня економічної безпеки, удосконаленню механізму формування інноваційних кластерів за участю підприємств малого бізнесу та розробленню концепції управління інноваційною складовою економічної безпеки малих підприємств.

Зважаючи на необхідність удосконалення теоретичної бази досліджень, автором роботи сформовано та обґрунтовано концепцію управління інноваційною складовою економічної безпеки підприємств малого бізнесу; методологічну основу концепції складають окремі взаємопов'язані етапи, які передбачають визначення системи показників та інтегрованого індикатора стану розвитку інноваційної складової, ідентифікування стадії життєвого циклу малого підприємства, дослідження рівня потенціалу розвитку інноваційної складової, а також дозволяє здійснити моделювання процесу фінансового забезпечення системи економічної безпеки малого підприємства. Дотримання послідовності цих етапів дало змогу логічно структурувати процес управління інноваційною складовою та оптимізувати його реалізацію залежно від етапу життєвого циклу малого підприємства.

З метою підвищення ефективності співпраці малих промислових підприємств та наукових і освітніх організацій здобувачем розроблено модель взаємодії учасників інноваційного кластера за участю суб'єктів малого бізнесу, яка базується на принципах поєднання інноваційного потенціалу малих підприємств та інтелектуального потенціалу освітніх організацій, консультаційних центрів, європейських наукових установ з метою отримання

синергійного ефекту від реалізації проектів та програм розвитку малого бізнесу в Україні. Впровадження моделі дає змогу активізувати інноваційні процеси та сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки малих підприємств усіх регіонів.

У п'ятому розділі дисертаційного дослідження «**Напрями підвищення ефективності функціонування системи економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій**» (стор. 341-416) проведено удосконалення інструментарію оцінювання ефективності системи економічної безпеки підприємств малого бізнесу, здійснено оптимізування процесів прогнозування фінансових індикаторів системи економічної безпеки малих підприємницьких структур, а також розроблено механізм моделювання системи моніторингу економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу на основі використання методу штучних нейронних мереж.

Дисертантом розроблено інструментарій оцінювання ефективності системи економічної безпеки підприємств малого бізнесу, а саме доведено, що у процесі оцінювання доцільно поєднувати кількісні та якісні індикатори економічної безпеки. Визначення якісних індикаторів запропоновано проводити за допомогою експертного оцінювання щодо таких характеристик як охоплення процесів, структурованість, економічна обґрунтованість, узгодженість, варіантність, ризикованість, обґрунтованість, еластичність та маневреність, а також сформовано узагальнюючу матрицю ефективності системи економічної безпеки. Таке поєднання дасть змогу поглибити зміст результатів оцінювання та підвищити рівень їх корисності для управлінського персоналу малого підприємства.

На підставі узагальнення та систематизації наукових методів прогнозування економічної безпеки підприємства, які є різноманітними та різнобічними, автором роботи удосконалено науково-методичний підхід до оптимізації процесів прогнозування фінансових індикаторів системи економічної безпеки малого підприємства. Застосовуючи інструментарій економіко-математичного моделювання, було здійснено дослідження впливу витрат, пов'язаних із забезпеченням системи економічної безпеки малого підприємства, на фінансові показники діяльності суб'єкта господарювання.

Зважаючи на важливість реалізації інноваційної складової розвитку системи економічної безпеки здобувачем запропоновано проводити пошук альтернативних джерел формування капіталу з метою реалізації заходів з економічної безпеки; здійснювати навчання, підготовку та перепідготовку персоналу, зайнятого розробленням та реалізацією заходів з економічної безпеки; постійне управління та коригування у системі забезпечення економічної безпеки з метою досягнення найвищого рівня ефективності у співвідношенні витрат ресурсів та отриманих вигод.

4. Наукова новизна та практичне значення отриманих результатів

Аналіз змісту дисертації дозволяє зробити висновок про те, що наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у наступному:

1. Автором роботи розвинуто категоріальний апарат у сфері управління економічною безпекою, а саме: уточнено визначення «економічна безпека

малого підприємництва» (стор. 46), «економічна безпека підприємства» (стор. 69), «забезпечення економічної безпеки малого підприємства» (стор. 97), а також удосконалено поняття у сфері забезпечення інноваційного розвитку малого підприємства, такі як «управління інноваційною складовою економічної безпеки» (стор. 321), «інноваційний потенціал малого підприємства» (стор. 260). Розвиток категоріального апарату дає змогу поглибити сутність окремих важливих категорій у сфері економічної безпеки та дозволяє менеджерам і власникам малих підприємств більш ефективно здійснювати управлінську діяльність.

2. Здобувачем поглиблено систематизування складових економічної безпеки шляхом доповнення його інноваційно-забезпечуючою складовою (стор. 100-101). Під цією складовою автор пропонує розуміти сукупність необхідних взаємопов'язаних елементів, застосування яких спрямоване на розвиток інноваційної діяльності та активізацію інноваційного потенціалу малого підприємства. Зазначений підхід дозволяє розглядати інноваційно-забезпечуючу складову як рушійну силу розвитку суб'єкта малого бізнесу та передбачає трактування цієї складової як безперервного процесу, спрямованого на використання потенціалу малого підприємства.

3. Здобувачем покращено структурну модель діалектичного пізнання економічної безпеки малого підприємства. Згідно удосконаленої моделі мале підприємство розглядається як специфічна соціальна одиниця, суб'єкт підприємницької та господарської діяльності та складова безпеки в економічній сфері (стор. 70-73). Особливістю моделі є те, що вона дозволяє малому підприємству зрозуміти свою роль у процесі господарських взаємовідносин та збалансувати його інтереси з інтересами інших господарюючих суб'єктів.

4. Дисертантом удосконалено науково-методичний підхід до визначення основних чинників виникнення конфліктних ситуацій внутрішнього характеру на підприємствах малого бізнесу (стор. 193-204). Систематизація факторів впливу дала змогу зосередити увагу на конструктивних функціях та деструктивних наслідках конфліктних ситуацій, розробити рекомендації щодо вживання превентивних заходів з метою попередження, уникнення та зниження несприятливих впливів конфліктних ситуацій.

5. Автором роботи удосконалено систематизування принципів підвищення рівня інформаційної безпеки малих підприємств такими видовими ознаками як активний вплив, синергізм, потенційна з'єднуваність, активний вплив, суб'єктність, рефлексія, когнітивність та компроміс (стор. 245). Поглиблена класифікація дає змогу оптимізувати роботу малого підприємства щодо збирання, опрацювання, використання та зберігання інформаційних ресурсів.

6. Здобувачем розширено поле інформаційного пошуку та удосконалено процес моніторингу інформаційних ресурсів стосовно проявів явища рейдерства у діяльності малих підприємств України. Дослідження показників медіа-активності дали змогу здійснити PEST-аналіз та, на основі використання його результатів, ранжувати різні галузі промисловості за рівнем ризику діяльності малих підприємств (стор. 220-227). Розроблені практичні рекомендації щодо попередження та уникнення рейдерських атак дають змогу

суб'єктам малого бізнесу вжити превентивних заходів з метою недопущення ворожого захоплення.

7. Дисертантом сформовано наукову концепцію управління інноваційною складовою економічної безпеки підприємств малого бізнесу (стор. 316-336), яка базується на визначенні стадії життєвого циклу, передбачає розрахунок інтегрального показника та дозволяє здійснити моделювання процесу фінансового забезпечення системи економічної безпеки малого підприємства. Застосування концепції дає змогу провести комплексне оцінювання системи економічної безпеки, чітко ідентифікувати стадію життєвого циклу підприємства та провести структуризацію фінансового забезпечення інноваційних процесів.

8. Здобувачем розроблено модель взаємодії учасників інноваційного кластера за участю підприємств малого бізнесу (стор. 296-305). Така модель передбачає формування об'єднання малих підприємств з метою постійного обміну досвідом, передовими технологіями, формування єдиної технічної платформи та освітнього бізнес-центру з метою отримання додаткових вигод та активізування синергійного ефекту. Важливим результатом застосування моделі є активізування потенціалу інноваційного розвитку малих підприємств шляхом використання інструментів кластерного розвитку.

9. Автором роботи сформовано інструментарій оцінювання ефективності системи економічної безпеки малих підприємств, у якому поєднано кількісні та якісні показники функціонування основних забезпечуючих її підсистем (стор. 341-360). Використання такого інструментарію дозволяє виокремити основні кількісні та якісні фактори впливу, сформуванати матрицю ефективності системи економічної безпеки та визначити напрями підвищення результативності функціонування малого підприємства.

10. Дисертантом удосконалено процес моделювання системи моніторингу економічної безпеки підприємств малого бізнесу на основі використання економіко-математичного інструментарію, а саме штучних нейронних мереж зустрічного розповсюдження (стор. 376-418). Застосування запропонованих автором удосконалень дало змогу сформувати окремі області скупчень даних (кластери) та виокремити із великих масивів даних малі підприємства із достатнім та недостатнім рівнями економічної безпеки.

11. З метою вибору адекватної моделі для прогнозування впливу витрат, пов'язаних з підвищенням рівня економічної безпеки, на показники прибутковості суб'єкта малого бізнесу, дисертантом удосконалено науково-методичний підхід до використання процесів прогнозування фінансових показників системи економічної безпеки малого підприємства (стор. 363-375). У роботі було побудовано регресійні моделі обсягу витрат на діяльність, пов'язану із організацією економічної безпеки, та обсягу чистого прибутку. Результати застосування моделей засвідчили, що у короткостроковій перспективі зростання обсягу витрат призводить до зниження рівня прибутковості. Проте у довгостроковому періоді рентабельність малого підприємства зростатиме за рахунок зниження рівня ризикованості та покращення функціонування системи економічної безпеки.

12. Удосконалена автором методологія економічного оцінювання можливостей розвитку інноваційного потенціалу підприємств малого бізнесу дала змогу сформувати інтегровану матрицю результатів поєднання ABC та XYZ-аналізу (стор. 270-281). Така матриця дозволяє дуже чітко систематизувати функціональні напрямки розвитку та найважливіші чинники впливу на процес управління інвестиційною діяльністю суб'єктів малого бізнесу.

13. Практичне значення одержаних результатів полягає у широких можливостях використання теоретико-методологічних та науково-методичних положень (стор. 80-107), аналітичних і організаційних механізмів та інструментів до управління економічною безпекою малого підприємства в умовах конфліктних ситуацій (стор. 181-253), оцінювання, вибору та реалізації стратегії інноваційного розвитку суб'єктів малого бізнесу (стор. 257-336).

5. Основні дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи.

Незважаючи на високий науковий рівень розробок, робота не позбавлена окремих недоліків:

1. У розділі 1, підрозділі 1.1. (стор. 20-46) значну увагу приділено розвитку малого підприємництва в Україні. Проте практично відсутня інформація про основні тенденції розвитку підприємництва у Тернопільській області. Оскільки апробацію розробленого методологічного інструментарію автор здійснювала на прикладі підприємств Тернопільської області, доцільно було б відобразити також діалектику розвитку малого бізнесу Тернопільщини у першому розділі дисертаційної роботи.

2. У таблиці 1.5 (стор. 57) серед галузей науки, які по-різному трактують категорію безпеки, відсутньою є галузь менеджменту. Проте слід зазначити, що саме у менеджменті ще у 19 столітті велику увагу було приділено категорії безпеки, що дало змогу виокремити її у відомій «піраміді потреб». Було б доцільно зосередити увагу саме на цьому трактуванні поняття безпеки.

3. У розділі 2, підрозділі 2.1 значну увагу дисертанта було приділено дослідженню діяльності усіх видів підприємств переробної промисловості (стор. 113-122). Можливо, варто було б скоротити обсяг цих досліджень з метою більш ґрунтовного вивчення діяльності лише підприємств малого бізнесу, оскільки саме ці суб'єкти господарювання є об'єктом дослідження.

4. У розділі 3, підрозділі 3.2 (стор. 210-227) дисертант проводить комплексне дослідження явища рейдерства, базуючись на результатах моніторингу засобів масової інформації та Інтернет-джерел. Проте слід зазначити, що ці дані не відображають повномасштабної ситуації стосовно кількості рейдерських атак, особливо щодо підприємств малого бізнесу. Багато рейдерських захоплень не отримують висвітлення у засобах масової інформації та не відображаються у статистичній звітності. Тому, можливо, варто було б обрати іншу базу досліджень з метою більш достовірного висвітлення явища рейдерства.

5. У розділі 4 (стор. 281) автор дисертаційної роботи пропонує таке визначення: «...інноваційний розвиток малих підприємств – це процес послідовної активізації інноваційної діяльності за всіма напрямками і

елементами з метою забезпечення неперервного зростання потенціалу, яке досягається шляхом розробки, створення та реалізації інновацій...». Проте, слід підкреслити, що інноваційний розвиток не завжди є процесом послідовної активізації інноваційної діяльності, оскільки тут може мати місце стрибкоподібний розвиток та стрімка активізація інноваційних процесів.

6. У підрозділі 4.3. (стор. 320) дисертант переходить від характеристики інноваційного розвитку до терміну «інноваційно-інвестиційний розвиток». Такий перехід потребує додатково пояснення. Доцільно також уточнити, як даний термін суміщається із розробленою концепцією інноваційного розвитку і наскільки важливою є інвестиційна складова такого розвитку.

7. У розділі 5, підрозділі 5.2 (стор. 363-375) автором дисертаційної роботи було досліджено взаємозв'язок обсягу витрат на утримання служби безпеки та чистого прибутку малих підприємств. Проте у дослідженні не зазначено, що ці дві величини матимуть різний період змін: витрати будуть зростати у короткостроковій (тактичній) перспективі, натомість обсяг чистого прибутку зросте лише у довгостроковій перспективі. Це пов'язано з тим, що результативність служби економічної безпеки буде виявлятися не відразу, а через певний період часу.

8. У розділі 5, підрозділі 5.3 (стор. 376-419) дисертант здійснила процес моделювання системи моніторингу економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу на основі штучних нейронних мереж зустрічного розповсюдження. Проте у тексті дисертації немає пояснення, чому саме цей метод було обрано для систематизування даних моніторингу системи економічної безпеки. Доцільно було б провести порівняння різних нелінійних математичних методів та довести доцільність застосування саме методу штучних нейронних мереж зустрічного розповсюдження.

Таким чином, незважаючи на висловлені зауваження, вони мають дискусійний характер і в цілому суттєво не знижують загальну оцінку дисертаційного дослідження, яка є позитивною.

Аналіз всіх положень наукової новизни, висновків і рекомендацій дисертації дозволяє зазначити наступне: вони відповідають вимогам щодо обґрунтованості, достовірності, новизни, опублікування, є самостійними здобутками автора, мають як науковий, так і практичний інтерес.

6. Важливість отриманих у дисертації результатів для науки та практики, рекомендації щодо їх використання

Цінність дисертації полягає у науковому обґрунтуванні нової цілісної концепції формування теоретико-методологічних положень у сфері розвитку інноваційних напрямів управління економічною безпекою малих підприємницьких структур в умовах конфліктних ситуацій, та на цій основі, підвищення ефективності діяльності малих підприємств. Запропонована концепція ґрунтується на визначених особливостях методології дослідження внутрішнього господарського механізму, а також факторів зовнішнього впливу та є базою для побудови моделі інноваційного розвитку малих підприємств, методології проектування їх організаційної структури, формування системи

показників інформаційного та фінансово-матеріального забезпечення ефективності управління економічною безпекою.

Практична цінність дисертації полягає в тому, що теоретичні положення, запропоновані та обґрунтовані автором, доведені до рівня конкретних методичних рекомендацій щодо узагальнення та розвитку науково-теоретичних засад удосконалення концептуальних положень формування інноваційних напрямів підвищення економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій, які були впроваджені у діяльність дев'яти малих підприємств шести областей України та використані у діяльності Тернопільської та Волинської торгово-промислових палат, Ради підприємців Тернопільської області, Департаменту економічного розвитку, інвестиційної діяльності та міжнародного співробітництва Тернопільської обласної державної адміністрації, а також Головного управління Державної фіскальної служби у Тернопільській області. Результати дослідження використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя і Тернопільського інституту соціальних та інформаційних технологій під час викладання дисциплін: «Управління економічною безпекою підприємства», «Інвестиційний менеджмент», «Корпоративне управління».

7. Повнота викладу наукових положень, сформульованих у дисертації в опублікованих працях та авторефераті

Аналіз публікацій автора свідчить про те, що у 47 наукових публікаціях, 27 з яких є фаховими, автором викладено основні наукові положення, сформульовані у дисертації. Зміст публікацій повною мірою відображає принципові наукові положення, обґрунтовані в дисертації.

Докладне вивчення дисертаційної роботи і автореферату дає змогу зробити висновок щодо ідентичності змісту автореферату та основних положень дисертації. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, що наведено в авторефераті, належним чином розкрито в дисертації.

8. Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам

Таким чином, можна констатувати, що дисертація Сороківської О.А. «Інноваційні напрями підвищення економічної безпеки підприємств малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій», яку подано на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), є цілісним, самостійним і завершеним науковим дослідженням, у якому автором отримані нові науково-обґрунтовані результати, що у сукупності вирішують важливу науково-практичну проблему формування інноваційних напрямів підвищення економічної безпеки підприємств малого бізнесу, що має істотне значення для розвитку економічної науки та практики управління підприємствами. Отримані результати, висновки і положення дисертаційної роботи О.А. Сороківської мають високий ступінь наукової новизни, достатнє теоретичне і практичне значення. Праці, опубліковані у фахових виданнях, містять у собі основні положення дисертації. Роботу оформлено відповідно до встановлених вимог.

У цілому дисертація здобувача Сороківської О.А. відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 та документам МОН України щодо докторських дисертацій, а її автор, Сороківська О.А. – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

Доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та
економічної безпеки
Дніпропетровського національного університету
залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна

Підпис доктора економічних наук, професора,
завідувача кафедри фінансів та економічної безпеки
Дніпропетровського національного університету
залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна,
ЗАСВІДЧУЮ:

